

О. М. Халковський,
здобувач, Київський національний університет імені Т. Шевченка

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК СТРУКТУРОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Визначено сфери та напрями проявів корупції у сфері підприємницької діяльності. Розглянуто ризики запобігання проявам корупції у сфері підприємництва, що відповідно буде сприяти посиленню економічної безпеки та обгрунтовано шляхи мінімізації впливу корупції на безпеку підприємництва.

Defined areas and peculiarities of corruption in business. Considered the risk of preventing corruption in business that, will strengthen the economic security and lead to minimize the impact of corruption on the security of business running.

*Ключові слова: корупція, підприємницька діяльність, економічна безпека, безпека підприємництва.
Key words: corruption, entrepreneurial activity, economic security, safety of enterprise.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна тіньова економіка є загальносвітовим негативним явищем, яке з розвитком міжнародних та національних економічних зв'язків набуває нових, все більш небезпечних властивостей. Наріжним каменем розвитку вітчизняної економіки в умовах загальної тінізації економіки є актуальна проблема запобігання корупції. Так, в Україні корупція міцно закріпилася не лише у сфері економіки, політики, правоохоронній діяльності, а й негативно позначається на соціальній сфері, громадській свідомості, підриває міжнародний імідж держави, а відтак, перешкоджає утвердженню демократичних основ суспільства, сприяє розвитку злочинності, нищить духовні та моральні цінності суспільства.

Разом з тим, інтеграція України у глобальний та європейський економічний простір може завдати істотних негативних соціально-економічних наслідків для тих підприємств, які не виробили власної стратегії конкурентоспроможності та не сформували належної системи економічної безпеки. Особливої ваги це завдання набуває в умовах відкритої міжнародної конкуренції, впливу наддержавних систем багатостороннього регулювання, зокрема СОТ, застосування єдиних для всіх суб'єктів конкурентної боротьби принципів, правил і норм. На сьогодні більшість вітчизняних підприємств працюють в умовах нестабільності та криміналізації ринку, недосконалого законодавства. Така ситуація вимагає від підприємств наявності системи протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища. Підприємства, що не створили ефективної системи захисту своїх економічних інтересів, ризикують значно погіршити своє становище та припинити діяльність. Разом з тим, недосконалість методологічного, методичного та нормативно-правового базису щодо цієї проблематики, перешкоджають підвищенню рівня економічної безпеки вітчизняного підприємництва за рахунок зменшення впливу корупції на діяльність підприємств.

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на наявність багатьох наукових публікацій, присвячених питанням розвитку підприємництва та підвищення його конкурентоспроможності, наявність вагомих невирішених проблем та нових перешкод, які

виникають внаслідок тінізації економіки України, зумовлюють необхідність наукових досліджень у напрямі пошуку механізмів мінімізації впливу корупційних проявів на забезпечення економічної безпеки підприємництва.

Систематизовані погляди на проблему економічної безпеки представлені в роботах українських науковців: І. Бінько, О. Власюка, З. Варналія, Я. Жаліла, Т. Ковальчука, А. Мокія, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко, а також зарубіжних вчених — З. Бжезинського, Дж. Бьюкенена, А. Крисіна, П. Мелла, і, зокрема, російських вчених: А. Абалкіна, Г. Вечканова, А. Гранберга, А. Колосова, В. Котилко, А. Кукуліна, Е. Олейникова, В. Сенчагова, А. Татаркіна. Аналіз досліджень, проведених цими авторами, вказує, що існує достатньо різноманітних підходів стосовно проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва, які потребують систематизації, вивчення їх теоретичної та практичної значущості та подальшого розвитку. Проблеми пошуку ефективних механізмів детінізації та протидії корупції досліджувалися вітчизняними науковцями: В. Засанським, М. Мельником, З. Варналієм, І. Мазур, В. Мандибурою, Г. Мішиним, Є. Невмержицьким, В. Юрчишиним. У працях цих авторів аналізуються економічна природа корупції в умовах кризового стану економічної, соціальної та політичної сфери життя країни, виявляються напрями державного сприяння розвитку економічного механізму її протидії тощо. Разом з тим, розробка заходів щодо усунення чи мінімізації негативного впливу корупції на забезпечення економічної безпеки підприємництва, необхідності адаптації державного сприяння протидії корупції в умовах активних змін зовнішнього та внутрішнього середовища залишаються невирішеними та гостро актуальними.

З огляду на зазначене, метою статті є вивчення чинників негативного впливу корупції на економічну безпеку підприємництва та пошук вагомих заходів щодо усунення чи мінімізації негативного впливу цих чинників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Безпека підприємництва є однією зі складових частин економічної безпеки держави, яка складається з ба-

гатьох напрямів організаційно-управлінської діяльності держави, в тому числі і зі створення сприятливого клімату для розвитку підприємницької діяльності, і на цій основі забезпечення різноманітних потреб суспільства, різних верств населення та окремого громадянина. Найпершою потребою особи, різних груп населення та суспільства в плані економічної безпеки є захист від кримінальних економічних посягань на їх свободу, майно та інтереси.

Необхідно усвідомити, що всі види ризиків і загроз настільки між собою пов'язані, що іноді відділити їх один від одного неможливо. Наприклад, економічна експансія, яка проявляється через надмірний імпорт товарів та інші загрози економічному розвитку країни, призводить до зниження виробництва, згорання галузей народного господарства країни, підвищує залежність її економіки від поставок з інших держав, зменшує кількість робочих місць, пригнічує власне виробництво, розвиток продуктивних сил, створює сприятливе середовище для виникнення різноманітних загроз як для підприємництва, так і для економічної безпеки держави в цілому. Сюди ж можна віднести демографічні, енергетичні, сировинні та інші загрози. Проблема створення сприятливого клімату у підприємницькому середовищі в плані економічної безпеки підприємництва набуває сьогодні особливого значення, стає вирішальним чинником, що визначає перспективи розвитку підприємництва і економічного розвитку країни в цілому.

Безпека підприємництва є невід'ємною частиною економічної безпеки держави, вони тісно пов'язані між собою і впливають одна на одну. Разом з тим, об'єктно-технологічний зміст підприємницької безпеки, в тому числі в контексті побудови організаційно-правової інфраструктури детінізації економіки, має свій, до певної міри дещо вужчий, відособлений предмет та методи вирішення проблем безпеки підприємницької діяльності. Виходячи з цього, поняття безпеки підприємництва варто трактувати як сукупність організаційно-правових, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їх цілей та завдань.

Організаційна слабкість механізмів узгодження інтересів суспільства і підприємців, недосконалість правового регулювання економічних відносин, їх аморалізація, глобалізована тінізація дедалі сильніше провокують такі загрозливі прояви у сфері підприємництва, як організована злочинність, корупція, шахрайство, розкрадання, хабарництво, некомпетентність, необов'язковість партнерів по бізнесу, шахрайство відносно контрагентів, псевдобанкрутство, високий рівень підприємницьких ризиків тощо. Разом з тим, потужні джерела тіньової економіки ставлять під сумнів можливість успішного і ефективного розвитку підприємництва [1; 2; 3].

Особливо загрозливих проявів набуває ділова корупція, яка виникає при взаємодії влади і бізнесу. Незалежно від характеру діяльності (державного, приватного або некомерційного) корупція з'являється у випадках, коли будь-хто має монополію владу над товарами чи послугами, існує їх дефіцит, у певної посадової особи або інституції виникає свобода дій щодо їх розподілу, і при цьому норми контролю недосконалі або взагалі відсутні. Так, монополізм слід розглядати не лише з позиції виробника (продавця) певного товару на ринку, а й з позиції інших сфер суспільства (освіти, зовнішньої торгівлі, засобів масової інформації тощо). Проте у будь-якому разі монополізм породжує превалювання інтересів одних суб'єктів суспільства над іншими, що, в свою чергу, є потужним джерелом і стимулом для різних проявів корупції. Відповідно монополізм має бути законодавчо обмеженим та нормативно врегульованим. Дефіцит як підґрунтя виникнення тіньової економіки та

корупції породжує боротьбу за дефіцитні ресурси, послуги, можливості. Водночас суб'єкти, які розподіляють дефіцит, постійно зазнають тиску і відповідно, породжують появу корупційних проявів. Дефіцит і монополізм взаємопов'язані та стимулюють один одного. Своєрідною формою дефіциту на об'єктивну інформацію як комерційного, так і соціально-політичного характеру є відсутність прозорості. Таким чином, корисливий характер корупції передбачає особливий соціально-економічний механізм її реалізації. Так, корупція відбиває, як правило, економічні інтереси або держави у цілому, або окремих соціальних груп, зокрема найманих працівників. Саме ці два соціально-економічні суб'єкти потерпають від корупції, у той час як інші прошарки суспільства здатні певним чином компенсувати втрати від неї.

Визначення обґрунтованих напрямів мінімізації впливу корупції на безпеку підприємництва породжує потребу визначення її об'єктів та суб'єктів. Так, серед об'єктів слід відзначити: особистість підприємця (його життя, здоров'я); підприємства, фірми, та їх матеріальні цінності; фінансові кошти; господарська, комерційна й інша діяльність, спрямована на одержання прибутку. Стосовно суб'єктів забезпечення безпеки підприємництва, то нині склалось широке коло суб'єктів, причому присутність одних визначається законом, інших — відомчими актами, треті присутні де-факто без будь-якої нормативної основи. До останньої групи відносяться кримінальні угруповання, що створюють "дах" існуючі під легальним прикриттям приватні охоронні підприємства або служби безпеки юридичних осіб.

Моніторинг корупційних проявів дає підстави виділити окремі сфери "підвищеного" ризику проявів корупції у сфері підприємницької діяльності. Відповідно корупційні діяння можуть мати місце:

- у сфері споживчого ринку: при видачі ліцензій на право здійснення деяких видів діяльності: виробничої, торговельно-посередницької, надання послуг тощо; при видачі дозволів на встановлення об'єктів малих архітектурних форм: кіосків, павільйонів, палаток, стоянок тощо;

- у процесі приватизації: при виборі неконкурентних способів приватизації в інтересах деяких осіб; при встановленні заниженої вартості майна чи об'єктів комунальної власності в інтересах фізичних і юридичних осіб; при видачі патентів чи продовженні терміну продажу приміщення, де знаходяться об'єкти малої приватизації; при втручанні в процес проведення аукціону чи торгів при приватизації об'єктів; при незаконному списанні товарно-матеріальних цінностей і майна на підприємствах, що підлягають приватизації, з метою зменшення їх вартості; при незаконному переміщенні приватизаційних цінних паперів між посередниками; при оформленні права власності при купівлі-продажу житла, нерухомості приватними і юридичними особами тощо;

- в системі агропромислового комплексу: при розпаюванні земель; при використанні земель запасу та резервного фонду, заповідних зон, земель рекреаційного призначення тощо; при розподілі квот на вирощування та експорт певних сільськогосподарських культур тощо;

- в системі державного управління: при визначенні органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування виконавців замовлень за рахунок місцевого чи державного бюджету з числа суб'єктів підприємницької діяльності; лобювання посадовою особою або державною установою різноманітних пільг щодо розвитку окремого напрямку в секторі економіки; використання державного інформаційного обслуговування надання пріоритетів окремим підприємцям для вирішення своїх питань в умовах конкуренції.

Особливу увагу слід зосередити на проблемах, які виникають у кредитних відносинах на сучасному рівні господарювання, адже від ефективності функціонування кредитно-фінансового механізму залежить не тільки

своєчасне одержання фінансових засобів функціонування окремими підприємницькими структурами, а й економічний розвиток країни. Зловживання й інші негативні тенденції, що виникають у фінансово-кредитній системі і економіці в цілому, вимагають зваженого підходу і скоординованої роботи підприємців, банків і страхових компаній. Саме загальний інтерес згаданих суб'єктів підприємницької діяльності є стимулом для забезпечення життєдіяльності один одного, а паралельно може позитивно впливати на питання детінізації економіки. Цей спільний інтерес і є центральною ланкою, яка визначає ключові позиції структури управління фінансовими ризиками у банківській діяльності, страхуванні, гарантійному забезпеченні зниження ризиків тіншових процесів у підприємстві в цілому.

Загалом, посиленням впливу корупції на економічну безпеку підприємництва є загальноприйнятна "схильність" самих підприємницьких структур до корупційних моделей поведінки, що підтверджується наступними обставинами:

1) орієнтація населення на використання корупційних моделей поведінки, що пояснюється ментальністю та багаторічним звичним сприйняттям корупції;

2) наявність корупційних вимог з боку уповноважених посадовців, що пояснюється відсутністю протидіючих механізмів покарання тощо;

3) активність посередників, що беруть участь у вирішенні певних проблем та орієнтуються на корупційну поведінку.

Так, описані вище обставини підтверджують результати опитування, проведеного Центром Разумкова у липні 2009 року. В ході дослідження було опитано 2006 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим у 129 населених пунктах (із них 75 міських та 54 сільських поселень) щодо їх сприйняття рівня корупції у економічній сфері діяльності підприємств. Результати засвідчили, що 25,8% респондентів надали відповідь "все охоплено корупцією", 38,4% вважають "корупцію досить поширеною", 19% відповіли, що "трапляються окремі випадки корупції", 3,5% — "корупції практично немає", 13,3% респондентів надали відповідь "важко відповісти" [5].

Агресивне середовище, в якому функціонує український бізнес, підштовхує багатьох підприємців згоряти бізнес. Аналіз даних інтерв'ю демонструє, що підприємці, виплачуючи хабарі, потім компенсують свої додаткові невірні витрати підвищенням ціни товару. Оскільки це підвищення обмежене купівельною спроможністю, то все це відбувається за рахунок зниження норми прибутку. Внаслідок такого зростання корупційні побори зростають, норма прибутку знижується, роблячи бізнес нерентабельним, що й підштовхує бізнес до згорання.

Варто зауважити, що питання безпеки підприємництва тісно пов'язані з підприємницькими, фінансовими, кредитними, страховими та іншими ризиками, що супроводжують фінансово-господарську діяльність. Підприємництво, його фінансово-кредитне обслуговування, страхування кредитних, підприємницьких та інших ризиків є невід'ємними, тісно пов'язаними елементами успішного функціонування економіки. Саме кредитні і страхові ризики найчастіше посідають центральне місце серед інших видів ризиків, що впливають на економічну безпеку підприємництва. Тому, маючи на меті розробку ключових аспектів запобігання проявам корупції у сфері підприємництва, що відповідно буде сприяти посиленню економічної безпеки, доцільно розглядати: внутрібанківські засоби та систему економічної безпеки у сфері кредитних відносин; організаційно-правові форми, структуру та принципи страхування як фактора зниження ризиків у сфері підприємництва; інші види гарантій щодо зниження ризиків у сфері фінансово-господарської діяльності; захист інформації з обмеженим доступом, її правовий режим.

Формування комплексної системи та цілісної інфраструктури економічної безпеки у сфері підприємництва потребує більш широкого спектра систем і засобів управління підприємницькими ризиками. Розгляд цієї проблеми крізь призму запропонованих ключових інститутів системи економічної безпеки дає змогу вийти на алгоритми створення економічних фінансових, інформаційно-аналітичних, організаційних та правових систем управління ризиками у сфері підприємництва, а відповідно і перманентного впливу на проблеми мінімізації корупції.

При науковому обговоренні шляхів обмеження корупції найчастіше зустрічаються наступні пропозиції: створення асоціації бізнесу, через які мають вирішуватись всі питання доброчинності; забезпечення стабільних умов бізнес-середовища; наявність повної інформації про рішення влади; спрощення адміністративних процедур; скорочення термінів розгляду документів; введення розумного регламенту роботи адміністративних органів; посилення покарання за корупцію; виховання нормальної правосвідомості; делегування у владу підприємців; спрощення податкової системи; удосконалення судової системи; скорочення державних функцій; створення внутрікорпоративних третейських судів для вирішення конфліктів між підприємцями.

Проте, варто зауважити, що використання корупційної або некорупційної стратегії поведінки підприємців у ринковому середовищі залежить, перш за все, від економічної та громадської свідомості підприємців та може бути зумовлене такими факторами, як етичні принципи та звичайний розрахунок: порівняння витрат і зисків, отриманих при виборі кожної зі стратегій. Підприємці, аналізуючи фактори, які сприяють відмові від корупційної практики, відзначають потребу формування правосвідомості в середовищі підприємців; сильної та справедливої держави; правоохоронних органів, які можуть захистити і в справедливості яких існує впевненість; наявності некорупційних шляхів вирішення проблем (що підштовхує до ідеї демонополізації державних функцій); несуперечливого законодавства; зміни стилю роботи контролюючих органів — допомагати підприємцям, а не відшукувати слабкі сторони; впевненості підприємців, що їх податки йдуть на захист їх прав; ліквідації власної юридичної безграмотності, грамотного і постійного використання послуг юристів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті розглянуто сфери та напрями проявів корупції у сфері підприємницької діяльності. Визначено, що основними сферами "підвищеного" ризику проявів корупції є сфера підприємницької діяльності, а саме — сфера споживчого ринку, в процесі приватизації, в системі агропромислового комплексу та державного управління. Розглянуто ризики запобігання проявам корупції у сфері підприємництва, що відповідно буде сприяти посиленню економічної безпеки та обґрунтовано шляхи мінімізації впливу корупції на безпеку підприємництва.

Література:

1. Мазур І. Детінізація економіки України як пріоритет економічної безпеки України // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 3(8). — С. 76—83.
2. Невмержицький Є. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. — К.: КНТ, 2008. — 368 с.
3. Проява С.М. Економизация коррупции. Механизм противодействия: монография / С.М. Проява. — М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. — 159 с.
4. Круглий стіл "Прийнятність грузинського антикорупційного досвіду для України": <http://www.ned.org>
5. Дослідження рівня корупції у економічній сфері діяльності підприємств: http://www.uceps.org/ukr/show_project.php

Стаття надійшла до редакції 19.09.2011 р.